

ДО 110-Ї РІЧНИЦІ ПРИСУДЖЕННЯ ПЕРШОЇ НОБЕЛІВСЬКОЇ ПРЕМІЇ З ЛІТЕРАТУРИ СЮЛЛІ ПРЮДОМ – “ПОЕТ РОЗБИТОЇ ВАЗИ”

Ганна Кость

*Львівський національний університет імені Івана Франка
(вул. Університетська, 1, м. Львів, 79000)*

У грудні 2011 р. минає 110 років від присудження першої Нобелівської премії з літератури. Цю найпочеснішу міжнародну літературну нагороду члени Шведської академії присудили Рене-Арману Франсуа Прюдому, французькому поетові-парнасцеві, більше знаному в літературі як Арман Сюллі-Прюдом (1839–1907).

Саме цій події була присвячена ще одна зустріч у форматі міжвузівського циклу лекцій “Нобелівські лауреати з літератури”, яка відбулася 1 березня 2011 р. на факультеті іноземних мов. Представляли Армана Сюллі-Прюдома доцент кафедри світової літератури Ярема Кравець, відомий дослідник українсько-франкомовних літературних взаємин, перекладач франкомовної літератури, ініціатор проекту “Нобелівські лауреати з літератури”, започаткованого ще 2001 р., та студентки четвертого курсу французької філології Юлія Новіцька і Соломія Ткач, які декламували вірші Сюллі-Прюдома французькою та українською мовами.

У французьку літературу, як розповів доповідач, Арман Сюллі-Прюдом прийшов через технічні студії, навчаючись спочатку у престижному ліцеї Бонапарта. Однак був змушений перервати навчання через хворобу. Певний час працював інженером на заводі Schneider у місті Крезе. Згодом повернувся до Парижа, де взявся студіювати право. Саме на цей час припав початок його перших літературно-поетичних спроб. Це період, коли ще живий В. Гюго, “поет моральної та фізичної чуттєвості”, поет, який мислить картинами, символами, представленими у розмаїтті романтичних віршованих форм. Свій шлях у літературі впевнено торує Леконт де Ліль – поет-ерудит, який звертається до античних авторів та сюжетів. Довкола де Ліля групуються молоді талановиті поети, що приймають назву Parnassiens (Парнасці). Кожен з них приніс у цю творчу групу свою оригінальність, силу почуттів і думок, а всі разом вони сповідували виразні, повні та витончені поетичні форми.

Свої перші поетичні спроби Сюллі-Прюдом читає на засіданні студентського товариства “Conférence La Bruyère”. **Схвальні відгуки, які він отримав, остаточно упевнили його у виборі – поезія, література чи інженерна кар’єра – на користь літературної творчості.** Перша збірка молодого поета “Станси і поеми” (Stances et poèmes) вийшла 1865 р. Збірку високо оцінив авторитетний літературний критик Сент-Бев, і вона мала великий успіх у літературних колах. Саме до цієї збірки входить вірш “Розбита ваза” (Le vase brisé), вірш, який став програмним у вивченні творчості А. Сюллі-Прюдома

і який найчастіше цитують шанувальники поетичного слова. Саме цей вірш спричинився до творення прізвиська, закріпленого за Сюллі-Прюдомом, – “поет розбитої вази”. “Розбита ваза” – вишукане метафоричне порівняння, алегорія, символ розбитого стражданнями серця. Як від легкого поруху віяла у вазі утворилася тріщина, так і серце болить, розсічене боєм, і його рана, невидима для інших, глибока і чутлива. Переклад М. Терещенка передає граційність, ніжність, проникливість, сповнену сентиментальності й ліричності майже ідеальну самотність. Вона загорнена у символ – розбита ваза, як розбите серце – витончений, легкий і точний. Він поєднує уяву і розум:

Le vase où meurt cette verveine
D'un coup d'éventail fut fêlé;
Le coup dut l'effleurer à peine:
Aucun bruit ne l'a révélé.

По вазі, де вмирили квіти,
Черкнула віялом рука.
Удар її не міг розбити,
І рана та була легка.

Mais la légère meurtrissure,
Mordant le cristal chaque jour,
D'une marche invisible et sûr,
En a fait lentement le tour.

Але негадано ставала
Помалу більшою вона,
Кришталь поволі роз'їдала,
І тріщина дійшла до дна.

Son eau fraîche a fui goutte à goutte,
Le suc des fleurs s'est épuisé;
Personne encore ne s'en doute,
N'y touchez pas, il est brisé.

Вода сочилася із вази,
І квіти повсихали вкрай.
Вже не пізнають її окраси, –
Вона розбита, – не чіпай !

Souvent aussi la main qu'on aime,
Effleurant le coeur, le meurtrit;
Puis le coeur se fend de lui-même,
La fleur de son amour périt;

Так завдає нам часто рани,
Вражає милої рука.
Кохання, наче квітка, в'яне,
І рана у душі тяжка.

Toujours intact aux yeux du monde,
Il sent croître et pleurer tout bas
Sa blessure fine et profonde;
Il est brisé, n'y touchez pas.

Та рана схована від ока,
Хоч сльози ллються через край.
На серці тріщина глибока –
Воно розбите, – не чіпай !

Сюллі-Прюдом – поетичний філософ. Він надав чіткості вираженню ідей, порядку – думкам, точності – викладенню доктрин, якостей, яких неможливо віднайти поза його поезією. Ніжністю, сумом, делікатним песимізмом, за висловом Г. Лансона, пройнята його філософська правда як феномен моральності окремого життя, як закон життя вселюдського.

У поезії Сюллі-Прюдона немає крику, жорстокості, напруження, грізного спротиву, лише легкі відтінки людських почуттів, щирості, проникливості інтелекту, душевні замальовки. “Очі” (*Les yeux*) – ще один вірш зі збірки “Внутрішнє життя” (*La vie intérieure*), який привертає увагу читачів прихованою емоційністю, філософською силою узагальнень, вибором стилістичних засобів:

Bleus ou noirs, tous aimés, tous beaux,
Des yeux sans nombre ont vu l'aurore;
Ils dorment au fond des tombeaux,
Et le soleil se lève encore.

Les nuits plus douces que les jours
Ont chanté des yeux sans nombre;
Les étoiles brillent toujours
Et les yeux se sont remplis d'ombre.

Oh ! qu'ils aient perdu le regard,
Non, non, cela n'est pas possible!
Ils se sont tourné quelque part
Vers ce qu'on nomme l'invisible;

Et comme les astres penchants
Nous quittent, mais au ciel demeurent
Les prunelles ont leurs couchants
Mais ils n'est pas vrai qu'ils meurent:

Bleus ou noirs, tous aimés, tous beaux,
Ouverts à quelques immense aurore,
De l'autre côté des tombeaux
Les yeux qu'on ferme voient encore.

Очі

Сині, чорні чи карі, ясні,
Ви світанок стрічали, кохані!
А тепер ви спите у труні.
Чом же сонце у вічнім паланні?
Краще світлих і радісних днів
Чарували вас зоряні ночі.
Небо й досі у сяйві огнів.
Чом же тінями вкрилися очі?
О, невже ви втратили зір?
Ні, не може ніколи так бути!
Вас життям потойбічних сузір'
Називають з непевністю люди.
Кожен ранок зникають зірки,
Щоб засяять у небі другому;
Так і очі не гаснуть віки,
Хоч заходять на спаді земному.
Сині, чорні чи карі, ясні,

Ви стрічаєте інший світанок.
І не мла вас чекає в труні,
А ясний променистий серпанок!
(Переклад Миколи Терещенка)

У вірші чітко простежується антитеза: зіставлення очей, як світла, і ширше, як життя, з темінню, ніччю, могилою. Утворюється своєрідна тематична ізотопія: очі, зіниці, сонце, зірки, які, незважаючи на своє позитивне, радісно забарвлене семантичне значення, виражають глибокий сум і самотність.

Щораз частіше Сюллі-Прюдом звертається до трактування наукових і філософських тем. Таке захоплення молодого поета знайшло вираження у віршованому перекладі твору Лукреція “Про природу речей” (*De natura Rerum*) 1869 р. У передмові Сюллі-Прюдом докладно проаналізував мислення римського автора і водночас подав ті орієнтири, яких намагався надати власній поетичній творчості. Правда, науки, яким він вірив, не дали жодної чіткої відповіді на запитання, що найбільше його хвилювали; філософія залишає його у непевності: постійні вагання, муки сумління відображають глибинну сутність його серця.

Філософські роздуми поета знайшли продовження у збірці “Долі” (*Les Destins*), проте в ній уже відчувається нове зацікавлення Сюллі-Прюдома – він орієнтується на інтимнішу і суттєвішу поезію, зразком якої стає поема “Справедливість” (*La Justisse*). Вона узагальнила його морально-суспільні пошуки. Автор шукає справедливості, але світ йому відповідає лише боротьбою, ненавистю, голодом. Зрештою, поет знаходить цю справедливість у свідомості людини. Від початку і до кінця поеми звучать сонети, чергуючись із чотирма катренами.

Дещо веселішою виглядає символічна поема-епопея “Щастя” (*Le Bonheur*). Як уважає автор, ні думка, ні наука не можуть принести щастя. Його можна віднайти єдино у жертвовності. Якщо проаналізувати тексти поетичних роздумів Сюллі-Прюдома, то з них випливає ще один висновок – поет не випускає читача у своє власне життя. Свою чуттєвість, свої переживання й емоції він ховає за узагальненнями, за сентиментальною безособовістю, небаченою моральною силою.

Після “Щастя” Сюллі-Прюдом дещо відходить від поезії, щоби внести у коло своїх зацікавлень естетику й філософію. Він пише прозові твори, есеї, у яких викладає свої міркування про творчість, експресивність, ілюструє їх. У цей період виходять “Про експресивність у мистецтві” (*De l’expression dans les beaux-arts*) та “Роздуми про мистецтво вірша” (*Réflexions sur l’art de vers*).

Очевидно, що такі характеристики й аспекти творчості дали підстави Нобелівському комітетові з літератури визнати Армана Сюллі-Прюдома автором, достойним саме такої високої відзнаки, і сформулювати його заслуги такими словами: “на знак особливого визнання поетичної творчості, яка свідчить про високий ідеалізм, мистецьку досконалість та рідкісне поєднання сердечної глибини та інтелекту”. Адже саме “найбільш видатні праці в напрямку ідеалізму”, за заповітом Альфреда Нобеля, могли претендувати на таку високу премію.

Присудження Нобелівської премії з літератури Арману Сюллі-Прюдому стало для багатьох несподіванкою, а зокрема, для тих, хто вважав найімовірнішим претендентом

на цю нагороду Льва Толстого. Проте багато творчих людей виступили на підтримку французького поета, серед них і Сельма Лагерлеф – майбутній Нобелівський лауреат (1909). Таке здивування було викликане ще й тим, що з 1892 р. до дня присудження Нобелівської відзнаки Сюллі-Прюдом майже нічого не надрукував.

Як зазначив Я. Кравець, творчість Армана Сюллі-Прюдома має подвійний аспект. А. Сюллі-Прюдом є насамперед поетом швидкоплинних нюансів почуттів і страждань надто делікатних душ. А з іншого боку, – філософом, який оспівував сучасну йому науку і висловлював свої мрії про суспільні перетворення. Він часто поринав у невизначеність та утопію, однак завжди залишався шляхетним і великодушним. “Його муза вас захоплює, вами заволодіває перш, ніж ви встигаєте знайти до неї протидію”, – так писав про поезію Сюллі-Прюдома Теодор де Банвіль. Теплими словами говорив про нього Анатоль Франс: “Важко було б знайти гіднішого й ніжнішого повірника сердечних томлів, строгішого й лагіднішого утішителя, ліпшого приятеля”.

До українського читача творчість А. Сюллі-Прюдома доносили Дмитро Паламарчук, Микола Вороний, Василь Щурат, Микола Терещенко. Саме Микола Терещенко у двотомній антології “Сузір’я французької поезії”, яка вийшла 1973 р., помістив переклад чотирьох віршів А. Сюллі-Прюдома – “Розбита ваза”, “Очі”, “Скеля” і сонет “Майбутнім поетам”.

Важливу роль у перекладах віршів французького поета українською мовою відіграв Павло Грабовський. Він переклав із А. Сюллі-Прюдома три вірші – “Не довго ще, химернику, співаче”, “Закохався я в вас до нестями”, “Тьохне соловейко чи запахне рожя”, запропонувавши їх журналові “Зоря”, де вони були надруковані 1897 р. Перебуваючи на сибірському засланні, П. Грабовський листувався із Костем Паньківським, західноукраїнським громадським діячем, видавцем “Дрібної бібліотеки”, який був технічним редактором і адміністратором журналу “Зоря”. Саме К. Паньківський і видав кілька збірок творів Грабовського, серед яких була добірка “Доля” із трьома віршами А. Сюллі-Прюдома. Доповідач Я. Кравець звернув особливу увагу на це листування П. Грабовського з К. Паньківським та на очікування видруку “Долі”, адже йшлося про перші переклади віршів А. Сюллі-Прюдома українською мовою.

Зазначимо, що ім’я А. Сюллі-Прюдома вже було відоме в українських літературних колах на початку ХХ ст. Факти зацікавлення творчістю А. Сюллі-Прюдома знаходимо у листуванні Івана Франка із Михайлом Грушевським.

Стаття надійшла до редколегії 15.03.2011

Прийнята до друку 23.03.2011